

Amit írt, ahogyan írt, Kazinczyn át tovább gyűrűzött Csokonai, Petőfi, Jókai szépprózájába, napjainkig.

Ha másért nem, ezért is megérdemli az erdélyi író, hogy legalább odabiccentsünk ispánlakai szülőhelye s jeltelen bécsi sírja felé, születése negyedévezredes fordulóján.

SZILÁGYI FERENC

EZERNYOLCSZÁZHUSZONEGYBEN SZÜLETTEK . . .

AVAGY

NEGYVENNYOLC FÉNYE

A háború előtt néhány évig a Diáknegyed kellős közepén laktam, pár méterre a Collège de France impozáns épületétől, az azóta lebontott Pretty szállodában. A tulajdonost Poissonnak hívták, a keresztnévére nem emlékszem. Kapcsolatunk – mint általában a párizsi *patron*okkal, tartózkodóan udvarias volt, néhányszor megengedte, hogy az irodából telefonáljak. Azt azonban elfelejtettem megkérdezni tőle: rokona-e François Poissonnak, a földművesből lett kereskedősegédnek, aki önkéntesként harcolt a szabadságharcban, és részvételének költői nyomai is maradtak. Nem kérdeztem meg, mert minderről a leghalványabb sejtelmem sem volt. Most már persze sohasem fogom megtudni, de nem valószínű: a „Hal” név nem túlságosan ritka, bár a Kis Larousse most csak egyről, Denis Poisson matematikusról, a valószínűségszámítás 1781-ben született úttörőjéről tud . . .

De egyáltalán tudhattam volna-e erről a derék franciáról, aki idejött harcolni a szabadságért? S aki kétszázhuszonekét soros versben zengte Kossuth apánk dicsőségét? Bizony tudhattam volna, bár ma sem szerepel semmilyen lexikonunkban, de Sipos Lajos alapvető értekezése, már Párizsba érke-

zése (1934) előtt öt évvel megjelent *A magyar szabadságharc visszhangja a francia irodalomban (1848–1851)* címmel. Ebben a szerző három oldalt szentelt az alkalmi poétának, bőven idézve franciául *L'Hospitalité républicaine* című költeményét. Ám ez a kitűnő bölcsészeti doktori értekezés csak évtizedekkel később került a kezembe. Különben is, akkor tájt a jelen érdekelt és a jövő felé néztem, s nem oly hóbortosan a múltba, mint most. Pedig a Poisson- eset a nemzetközi-ség olyan szép példáját idézi, mely még az akkori harcos ifjút is érdekelhette volna. Mindegy, tán ma sem késő visszapillantani az 1821-ben született és Kossuth személyes ismeretségével is büszkélkedő párizsi fiatalemberre . . .

Mielőtt azonban megemlékeznék róla, hadd mondok ki, amit már a folyóirat hasábjain más alkalommal is hangsúlyoztam (*Fennkölt árnyak – Szabadságharcos hírünk a francia regényben*, It 1985/1. sz.): „keseregni könnyű, kutatni nehezebb”. Arra gondoltam, hogy sokat siránkoztunk ismeretlenségünkön, elszigeteltségünkön, azon, hogy nem megfelelő a „hírünk a világban”. Avagy nem írta-é Illyés a háború alatt: „A kis világosságot, melyet egy-két részen át negyvennyolc lökött Európa felé, a kiegyezés gyorsan elnyomta.” Holott ez a fényesség nem volt kicsi (ez világosan kiderül Sipos dolgozatából, amint kiderült nemrég Kovács Endre szintén alapvető művéből: *Szabadságharcunk és a francia közvélemény*, 1976, s tán kiderengett említett tanulmányomból, és még ékebben kiviláglik majd, ha megjelenik a Magvetőnél a *Magyar Hírmondó* sorozatban *Francia tükör* című kötetem), s a kiegyezés nem hogy nem nyomta el, de utána jött az az „aranykor”, amelyről Lelkes István írta fontos könyvét 1932-ben.

A Fennkölt árnyakban csak a prózával foglalkoztam. A költői visszhang, ha a dolog természeténél fogva nem is lehetett olyan széles körű, mint a regényes (csak egy tény: 1850-ben két vezető párizsi napilap közölt folytatásos tárcaregényt a szabadságharcról!), szintén nem elhanyagolható. Elhanyagolni viszont elhanyagoltuk! Avagy ki tudja nálunk – nem

a nagyközönségre gondolok, hanem az ún. szakmai elitre, magyarán irodalmárainkra —, hogy Pierre Dupont (1821 — 1870) három, összesen 191 soros versben énekelte meg dicsőségünket? Persze, hallom az ellenvetést: ki az ördög ez a Dupont, már a neve is semmitmondó (valóban olyan, mint nálunk mondjuk a Szabó). Nos, aki kíváncsi rá, olvassa el az ennek a kispapból lángoló munkásköltővé lett poétának szentelt Baudelaire-cikket. Nem kell franciául tudnia: elolvashatja magyarul e költő *Válogatott műveiben* a róla szóló remek és „pozitív” tanulmányt, amelyben a *Romlás virágai* szerzője áradozva beszél barátjáról (mert barátok valának . . .). Azt viszont ebből az 1962-es kötetből nem tudhatja meg, hogy a forradalmár költő, aki megírta a „munka Marseillaise-ét” (Gereblyés László fordította le *Munkásének* címmel), írt egy *Hurrá! a holtak gyorsak!* című verset a magyar harcosokról, még azon melegében, amelyet Proudhon szocialista lapja közölt (*Le Peuple*, 1849. jún. 13.). Mondom, nem tudhatja meg, mert a kötet kiváló jegyzetelője egyetlen szóval sem említi Dupont életének és műveinek magyar vonatkozásait . . .

És többé-kevésbé hasonló a helyzet a XIX. század egyéb magyar tárgyú verseivel is, kivéve az Hugo-költemények egy részét (bár itt is nagy volt a késés . . .). A *Világirodalmi Lexikon* például, amely szintén nem tesz célzást kurta cikkecskéjében Dupont magyar verseire, hallgat a Louise Colet (1810—1876) írta *Magyarország* című költeményről is. Ennek azonban némileg jobb sors jutott, mert Komlós Aladár „kiszúrta”, lefordította, és megjelenése után 73 évvel közreadta a *Bécsi Magyar Újság* 1923. március 15-i ünnepi számában. De persze, a fanyalgó műértő megint fölteszi a kérdést: ki volt ez a Lujza? Komlós szerint: „a negyvenes években úgy ünnepelték, mint egy új Sapphót” és hozzáteszi: „egyike volt a legünnepeltebb és legismertebb francia asszonyoknak”. (Ma már inkább csak mint irodalmi kékharisnyát ismerik, valamint onnan, hogy intim szálak fűzték Flaubert-hez.)

Thalès Bernard-nak (1821–1873) valamivel nagyobb a híre itthon: Rónai Mihály András kis VIL-cikke megemlíti, hogy „Érdeklődését 1848–1849 eseményei felkeltették Mo. iránt. *Couronne* (helyesen: *La Couronne*) *de Saint-Étienne* c. regényt, Petőfi S.-hoz ódát írt. Fordított a magyar és a román népköltészetből, valamint német klasszikusokból is.” A cikk végén kiderül, hogy 1 (egy!) árva versét „teniszez-tük” vissza (Vikár Béla jóvoltából), holott nem csak Petőfi-nek szentelt ódát, hanem megírta a költészet történetét, benne egy magyar fejezettel, elbeszélő költeményt írt Báthory Erzsébetről (Garay nyomán), feldolgozta a Kont-témát, ódát írt a magyar Múzsához, Czuczorhoz, Szász Polyxénához, Vörösmartyhoz, Aranyhoz és Majthényi Flórához. Sok évig tartó buzgó magyar apostolkodását tehát egyetlen lefordított verssel viszonyoztuk eddig (az én „Francia tüköröm” bőven fogja tükrözni munkásságát), róla azonban legalább írt Hankiss János, Virányi Elemér és Tóth Béla.

Ám ideje, hogy rátérjek a szintén 1821-ben született Poissonra. Mellesleg, nem vagyok babonás (sőt!), de azért nem fura véletlen, hogy ez az „áldott” év három „magyarpárti” francia poétát is produkált?

Tehát Poisson!

Amikor a Széchényi Könyvtárban a kezembe vettem a *Souvenirs notés en 1848, 1849, 1851, 1870, 1871* felcímű és *Cuique suum* című 1897-ben Sens városában kinyomtatott brosúrárt, nagy meglepetés ért: a címnegyedben Magyarországnak kormányzójának kéziratossal dedikációja olvasható:

„Midőn jelen bizonyítvánnyal ezennel tanúsítom, hogy Poisson Ferenc a magyar szabadságharcban, nevezetesen a Lengyel Légió második zászlóaljában, mint hadnagy végiglen hűségesen szolgált, egyszersmind most midőn hazájába visszatér, őt folytonos vitézségért, mellyel magát számos csatákban, nevezetesen a bárcai és a héthársi ütközetekben kitüntette, mely utóbbiban kisebb csapatjával, a több, mint tízszeres orosz ellenséget hosszabb ideig annyira feltartóztatá, hogy teljességgel elő nem nyomulhatott, a nemzet hálás elismerése jeléül ezenel a magyar katonai érdemrend III. osztályával feldíszesítem. Kelt Sumlán számkivetésemben, december 9-én 1849. Kossuth Lajos.”

Önkéntesünk is török földre került, de mint francia állampolgár hamar hazamehetett, s Párizsban visszavedlett egyszerű rőfössé. Meglehetősen független, már-már szinte anarchista gondolkodású lehetett, mert a könyvecskéje élén közölt jegyzetében hangsúlyozza:

„sohasem voltunk semmilyen politikai egyesület tagjai . . . sem klubé, sem szektáé . . . nem udvaroltunk soha sem királyoknak, sem népeknek; sohasem kértünk semmit, semmiért sem kunyeráltunk egyiküknek sem fizetett állásért, címért, szalagért; e tekintetben tehát nagyonis szabadok vagyunk”.

Mindez még a forradalom előtt volt.

„Aztán jött 1848 február — folytatja az előszó —, ez a jó és nagy dátum, ami szünetet adott a párizsi kereskedelemnek és iparnak, a cégtulajdonosok kényszerszabadságra küldték alkalmazottaikat . . . Személy szerint nekünk üde légre volt szükségünk, de ahelyett, hogy visszatértünk volna zöld és termékeny nyugati félszigetünkre [ezek szerint alighanem breton volt hősünk. — B. L. E.] . . . az ellenkező irányba fordultunk, Kelet felé . . . elmehettünk volna egészen a Japán-tengerig . . .”

Aztán elmondja, hogy minden állomását megénekelte, de versei csak kis vidéki lapokban jelentek meg (1851, 1863 és 1871).

„Elsőnek Lengyelhonban állapotunk meg, s itt újjászülettünk, egész létünket nagy megrázkódtatás érte heteken át, emlékszünk rá, hogy sokat sírtunk, főleg éjnek idején . . . Ezidőt tévé a háború fejünkre tenyerét. Mozdulata ellenállhatatlan volt, s mi egész szívünkkel követénk a gigászi arkangyalt, bárhová vitt bennünket . . . így tartottuk kezünkben a kaszát meg a lándzsát Lengyelországban, a pikát, az ágyúcsőtisztogatót, a kardot, a puskát, a tört Magyarhonban . . .”.

1870-ben újra fegyvert fogott, és a Köztársaság kikiáltásától (szeptember 4) egészen a Kommün bukásáig küzdött (május 29) mint nemzetőr zászlóalj-parancsnok. Többé nem öltött mundért, de az volt az álma, írja, hogy megéri Elzász visszacsatolását. Nem érte meg. Nem tudom, mikor hunyt el. 1897-ben, amikor e kis kötet megjelent, még élt. De bizony még messze volt 1918, és nem valószínű, hogy

majdnem száz esztendősen megérte volna ezt a hön várt eseményt, bár bevezetőjében azt vallotta (hála ifjúsága földműves-tornájának és józan életvitelének), hogy makkegészséges.

A *Kinek mi jár* (talán így fordíthatnók a latin címet) kötet magyar darabját 1851 októberében írta, vagyis akkor, amikor Kossuthnak nem engedte meg a hatalom, hogy a Mississippifregattról leszállva (amelyet különben – amint Áldor Imré-től tudjuk – „Leroy, a híres párizsi kárpitós díjtalanul rendezett be”) francia földön át menjen Le Havre kikötőjébe, hogy folytassa útját Anglia és Amerika felé. Ekkor történt, hogy egy Longueville nevű marseille-i varga, dacolva a rendőrkordonnal, vízbe vetette magát és a hajóhoz úszott, a fedélzeten térdre borult Magyarország volt kormányzója előtt, s „kezeit csókokkal halmozá”... A derék párizsi rőföségedet is felháborította a tilalom, és ezért írta meg a gúnyos című *Republikánus vendégbarátságát*, ezt a 222 soros költeményt, amelyet most kérésemre Lothár László lefordított. Az első hat versszak után, amelyek a „Szabadság viharait” s az Európa-szerte tomboló népek tavaszát idézik, így énekel:

S eljöttél te — Kossuth...! Mind várták már a jötted!
Szíved hozott csupán, hisz nem állott mögötted
sem főnemesi pajzs, sem pallos, győzedelmes...
Beszéltél! — S véreid, reád köszöntve mondták:
Íme, a férfiú, ki Kelet-Európát
elvezeti a győzelemhez.

További Kossuthot dicsőítő sorok: „Sugározta, Kossuth! — a Nép arkangyalának / ereje úgy emelt föl téged is, akárcsak / jó anyjuk emeli a sasfiókokat...” ... „Alakod virtus és szellem fényében állt ott” ... „Hívó szavadra ott csak úgy dörgött az 'Éljen!' / Fel hát! *Előre*, magyarok!” Pontosabban, kissé eltorzultan, *Eloré* áll a szövegben de még egy magyar szó is olvasható az eredetiben: *Honvédek*. Aztán jön a bukás, a görbe kardok visszakerülnek vas hüvelyükbe:

Nem másként volt, Kossuth: lelkednek lángja, látod,
 a társaidnak is továbbadta a lángot,
 rájuk lövellted át villámon sugarad . . .
 S láttad, amint e hat hónap alatt a néped
 a nemzetek dicső, hősi sorába lépett . . .

Ám „mi vagy ma?” kérdi. „Szegény száműzött’ . . .
 „Franciák nyujtottak neked / az igaz embernek kezét”, de
 a hajdan nagyra nőtt francia nép „most térdepel törpék
 előtt”: „Marseille-ben láthatta szemed, / hogy igaz férfi-nem-
 zetet / mint nyomott egy parvenü térdre”. „Habsburgok és
 Romanovok – : / dicsfény ma nekik ragyog, / s kezüktől
 véres Európa!” A három utolsó strófában némi remény csil-
 lan:

Bosszuló, égi Úr — Hazám mint rusnya szolgál,
 ki érzi, hogy ura előtt kedves mi volna,
 Kossuthtól megtagad vizet, sőt s fedelet;
 s a száműzött, kinek már készen áll a márvány,
 francia földön ím, egyetlen fának árnyán
 nyughelyül sirt sem lelhetett!

Lelkek földmivese! a szent magok, amelyek
 kezedből származók, egy szép napon kikelnek.
 Hú, nemes sereged, a múltat tisztító,
 mely mindig hallgatott szavadnak igazára,
 a szolgaság fejét magyar földön levágta!
 S jutalma? — kín, ostor, bitó . . .!

De várj — csak várj . . .! Amott, fönny, tetején a dombnak,
 a Vértanúk Hegyén, hol bitók magasodnak,
 mindig szent lesz a hely: Magyar Golgota ez;
 s a vértanúk neve és minden arcvonásuk
 márványba vésve áll majd, hogy örökre lássuk —,
 a Magyarföld büszkesége lesz . . .!

Illyés híres-nevezetes s most újra kiadott (*Gondolkodó
 magyarok*, Magvető, 1985) *Hirünk a világban* című, nagy
 vihart kavart, önkínzó töprengésében, azt róttá Balogh
 József szemére, hogy

„ő is beleesik negyvennyolc fényének bűvöletébe. Negyvennyolc csak nekünk fénylik. Néhány, nagyrészt romantikus szabadságrajongón – Ibsenen, Heinén, Nietzschén – kívül igazi befeketítésünk tulajdonképpen a magyar láng legmagasabb felcsapódásakor kezdődött.”

Tévedés. Fénylett az bizony Hugónak is, aki több versben, beszédben, nyilatkozatban illetve rajongó szavakkal a szabadságharc hőseit, és fénylett Dupont-nak, Colet asszonynak, Th. Bernard-nak, Poissonnak, aki nemcsak szavakkal vett részt e harcban, hanem karddal is. Jeleztem, hogy a prózai visszhangra itt nem térhettem ki, hiszen korábban már meg tettem, de nem végezhetem anélkül, hogy ne emlékeztetnék olyan francia barátainkra (furcsa, hogy róluk megfeledkez tünk 1943-ban), mint Michelet, Quinet, De Gerando, Sa yous, Claretie, Verne, Chassin, Mme Adam, Louis Blanc, Dumas, Lamartine, Reclus, Taillandier, Thouvenel. És egy későbbi korszakban, a század vége felé, versek is születnek majd megint; például François Coppée Petőfi-ódája, melyet Ábrányi Emil után Kosztolányi is átültetett magyarrá.

BAJOMI LÁZÁR ENDRE

AZ „ELSŐ CSOKOR” – ÉS A MÁSODIK KÖTET

SZÉP ERNŐ KÖLTÉSZETÉNEK KIBONTAKOZÁSÁRÓL -- I.

Szép Ernő első verskötetete, mint tudjuk, 1902-ben jelent meg Mezőtúron. Ezt a tényt, a sorrendbeli „opusz egyes szám”-ét joggal veszi figyelembe például a *De kár . . .* című válogatás jegyzetében Réz Pál is, amikor a költőnek életében napvilágot látott lírai gyűjteményeit sorolja. Az 1938-ban kiadott, feltehetően a költő által összeállított *Szép Ernő Összes Költeményei (1908 – 1938)*, mint a tól-ig évszámok is jelzik, hallgat az „elsőszülöttről”. Most annak a kellemes